

แนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนบนพันธกิจของมหาวิทยาลัย บนเส้นทางวิกฤตการศึกษาไทยในยุค 4.0

The Reimagining Teaching and Learning Development University Mission and Navigating the Thai Education Crisis in the 4.0 Era

ปณณพงศ์ วงศ์ณาศรี

พระเมธีวชิราภิต(ธรรมรัต ยศขุน)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

Pannaphong Wongnasri

Pramethiwachiraphirat (Dhammarat Yothkun)

Mahamakut Buddhist University Srithammasokrat Campus

e-mail: worachet.th@mbu.ac.th

วันที่รับบทความ: 8 ธันวาคม 2566; วันที่แก้ไขบทความ 31 มกราคม 2567; วันที่ตอบรับบทความ: 6 กุมภาพันธ์ 2567

Received: December 8, 2023; Revised: January 31, 2024; Accepted: February 6, 2024

บทคัดย่อ

ปรัชญาการศึกษาของไทยเป็นแบบผสมผสานระหว่างแนวคิดของชาติตะวันตกและอิงพุทธศาสนา มีประวัติการศึกษาอันยาวนาน การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาและสร้างทักษะของบุคคลให้รู้จักดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข มีพฤติกรรมใฝ่รู้ที่จะเป็นพลังปัญญาเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี มีทักษะในการประกอบอาชีพ เคารพกฎหมาย รู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาติ ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขและพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ อีกทั้งสามารถช่วยสร้างสรรค์สังคมและพัฒนาประเทศชาติ การศึกษาในยุค Thailand 4.0 เป็นยุคที่การศึกษาเป็นเรื่องที่มากกว่าการเตรียมความพร้อมของคนหรือให้ความรู้กับคนเท่านั้น แต่เป็นการเตรียมมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วย และปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการ การศึกษา 4.0 ภายใต้พลวัตแห่งศตวรรษที่ 21 ของการศึกษา ประกอบด้วย ภาวะความเป็นผู้นำ การบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ ผู้บริหารและบุคลากร หลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ สภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ดังนั้น การบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยจึงจำเป็นต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ ผู้บริหารสถานศึกษาคือตัวแปรสำคัญในการบรรลุวัตถุประสงค์ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติทุกฉบับและสิ่งประการสำคัญคือการทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ด้วยแล้วนั้นไม่ใช่เรื่องง่ายแต่นั้นคือการแสดงถึงศักยภาพของผู้บริหารสถานศึกษาที่จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคเหล่านี้ไปได้

คำสำคัญ: การพัฒนาการเรียนการสอน; พันธกิจของมหาวิทยาลัย; เส้นทางวิกฤตการศึกษาไทยในยุค 4.0

Abstract

The educational philosophy of Thailand is a blend of Western ideas and Buddhist principles with a long history of education. Education is seen as a process of learning to develop and enhance individuals' skills to lead a peaceful and happy life. It emphasizes the pursuit of knowledge as a means to improve the quality of life, acquire vocational skills, respect the law, appreciate the value of arts and culture, uphold national traditions, and be prepared to face various challenges. Moreover, education in the era of Thailand 4.0 goes beyond preparing individuals or imparting knowledge to them; it aims to develop fully functioning human beings. Factors influencing Education 4.0 management under the 21st century educational paradigm include leadership qualities, strategic management, personnel management, curriculum design, learning management, and conducive learning environments. Therefore, managing education in universities requires both science and art. School administrators are crucial variables in achieving the objectives outlined in every edition of the National Education Act, and the most significant goal is to foster students who are good, talented, and happy. However, this is not an easy task; it demonstrates the potential of school administrators to overcome these challenges.

Keyword: Learning Development; University Mission Statement; the Path to the Thai Education Crisis in the 4.0 Era

บทนำ

พลวัตของการศึกษาไทย

ความเป็นพลวัตทางการศึกษา (educational systems or dynamics) เป็นกระบวนการที่สำคัญในการเรียนรู้และพัฒนาทักษะของบุคคลให้เติบโตและมีความสุขในการดำเนินชีวิต พลวัตกรรมในการศึกษามีวิธีการแสวงหาความรู้เพื่อเสริมสร้างปัญญาและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเน้นการเตรียมความพร้อมในการประกอบอาชีพ การเคารพกฎหมาย การรับรู้คุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีของชาติ รวมถึงการเผชิญหน้ากับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตอย่างมีความสุขและพร้อมที่จะอยู่ร่วมกับสังคม การศึกษายังสามารถช่วยในการสร้างสรรค์สังคมและพัฒนาประเทศชาติได้ด้วย ในการจัดการศึกษาเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ มีทฤษฎีหรือปรัชญาทางการจัดการศึกษาที่นิยมใช้ ได้แก่ สารัตถนิยม (essentialism) นิรันตรนิยม (perennialism)

พัฒนาการนิยม (progressivism) ปฏิรูปนิยม (reconstructionism) อัตถิภาวนิยม (existentialism) และพุทธปรัชญาการศึกษา (Buddhism) เป็นต้น

1. วิวัฒนาการของการศึกษาไทย

การจัดการศึกษาของสยามประเทศได้มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยโบราณเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าการศึกษาเป็นปัจจัยหลักสำคัญที่ช่วยกำหนดทิศทางของประเทศเพื่อพัฒนาประชากรให้มีความพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญหลักสำหรับการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า และความเป็นมาของการศึกษาไทยมีประวัติที่น่าสนใจแบ่งออกได้ 3 ช่วง ดังนี้ (ประไพ เอกอุ่น, 2552)

พัฒนาการช่วงที่ 1 การศึกษาของไทยสมัยโบราณ (พ.ศ. 1781 - 2411)

การศึกษาในสมัยนี้มีลักษณะที่สืบทอดวัฒนธรรมและประเพณีที่มีมาตั้งแต่อดีตอย่างสำคัญ คนไทยในสมัยนั้นจึงต้องการความรู้โดยการเรียนรู้จากครูและผู้รู้ในชุมชนที่อยู่รอบข้าง บ้านและวัดเป็นสถานที่สำคัญในการศึกษา พระจะมีหน้าที่ในการสอนธรรมะแก่พุทธศาสนิกชน ในสังคมไทยผู้ชายมักจะได้รับการศึกษามาก่อนที่จะเข้าสู่สถานะสมรส สถานะนี้ทำให้ประชาชนมีคุณธรรมและจิตใจที่มั่นคง และสามารถดำเนินชีวิตครองเรือนอย่างมีความสุขได้ นอกจากนี้ การศึกษาของไทยสมัยโบราณจำแนกออกได้เป็น 3 สมัย ซึ่งมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ในสมัยสุโขทัย (พ.ศ. 2324-2464) ระบบการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ ประเภทแรก เน้นการศึกษาสำหรับผู้ชายโดยเฉพาะผู้ที่เป็นทหารเน้นการฝึกฝนในศิลปะการต่อสู้หลายประเภท ตลอดจนกลยุทธ์การต่อสู้ขั้นสูง การศึกษาประเภทที่สองสำหรับพลเรือนชายและหญิง พลเรือนชายศึกษาไตรเวท (พระเวท 3 ประการ) โหราศาสตร์ การแพทย์ และวิชาอื่น ๆ ในทางกลับกัน พลเรือนหญิงได้รับการฝึกอบรมด้านช่างฝีมือสตรีเรียนรู้ทักษะที่จำเป็น เช่น การปลูกฝังนิสัยที่ดี มารยาท การทำอาหารและการจัดการครัวเรือนเพื่อเตรียมความพร้อมให้เป็นแม่บ้านที่มีความสามารถในอนาคต นอกจากนี้ ยังมีแผนกพิเศษเฉพาะด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาและการจัดการศึกษาในช่วงสมัยสุโขทัย และแผนกนี้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาและศิลปศาสตร์ พ่อขุนรามคำแหงมหาราชลึงกับเชลยช่างชาวจีนมาแนะนำศิลปการทำเครื่องสังคโลก มีการประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นจนทำให้งานวรรณกรรมมีความเจริญรุ่งเรือง มีการสอนภาษาไทยในพระบรมมหาราชวังและวรรณกรรมสำคัญ ๆ เช่น หนังสือไตรภูมิพระร่วงและตำหรับทำวศรจุฬาลักษณ์ กล่าวโดยสรุปแล้วระบบการศึกษาในสมัยสุโขทัยเน้นการฝึกทหาร ศิลปศาสตร์ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาทักษะทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

2) สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) เป็นราชธานีอันยาวนาน 417 ปี ซึ่งมีความเจริญทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้เกิดจากมีชนชาติต่าง ๆ ในยุโรปและเอเชียเข้ามาติดต่อค้าขายและเข้ามาเพื่อตั้งหลักแหล่งหากินในดินแดนไทย เช่น จีน มอญ ญวน เขมร อินเดียและอาหรับ และตั้งแต่รัชสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 ชาติตะวันตกได้เริ่มเข้ามาติดต่อค้าขาย เช่น โปรตุเกสเข้ามาเป็น

ชาติแรกและมีชนชาติอื่น ๆ ติดตามมา เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ เป็นต้น มีผลให้การศึกษาไทยมีความเจริญขึ้น โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ซึ่งลักษณะการจัดการศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยามีรูปแบบการจัดการศึกษาคือ การศึกษาวิชาสามัญ เน้นการอ่าน เขียน เรียนเลข อันเป็นวิชาพื้นฐานสำหรับการประกอบสัมมาอาชีพของคนไทย พระโหราธิบดีได้แต่งแบบเรียนภาษาไทย ชื่อ “จินตามณี” ถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราชซึ่งใช้เป็นแบบเรียนสืบมาเป็นเวลานาน การศึกษาทางด้านศาสนา การศึกษาทางด้านภาษาศาสตร์และวรรณคดี การศึกษาของผู้หญิง และการศึกษาวิชาการด้านทหาร

3) สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2311 - 2411) การศึกษาในสมัยนี้บ้านและวัดยังคงมีบทบาทเหมือนเดิม การจัดการศึกษาในช่วงนี้ มีดังนี้

(1) สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี นับว่าเป็นระยะเก็บรวบรวมสรรพตำราจากแหล่งต่าง ๆ ที่รอดพ้นจากการทำลายของพม่า เน้นการทำนุบำรุงตำราทางพุทธศาสนา ศิลปะและวรรณคดี

(2) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงฟื้นฟูการศึกษาด้านอักษรศาสตร์ วรรณคดี มีการแต่งรามเกียรติ์ได้เค้าโครงเรื่องมาจากอินเดียเรื่อง รามายณะ ศิลปะ กฎหมาย เช่น กฎหมายตรา 3 ดวง และหลักธรรมทางศาสนา มีการสังคายนาพระไตรปิฎก

(3) สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เริ่มมีชาวยุโรปเข้ามาติดต่อทางการค้ากับไทยใหม่เนื่องจากยุโรปมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เปลี่ยนระบบการผลิตจากการใช้มือมาใช้เครื่องจักรกลที่ใช้พลังงานจากไอน้ำสามารถผลิตสินค้าได้มากขึ้น ส่งเสริมการศึกษาทั้งวิชาสามัญ โหราศาสตร์ ดาราศาสตร์ (astronomy) จริยศาสตร์ (ethics) มีการตั้งโรงเรียนหลวงขึ้นในพระบรมมหาราชวังเป็นที่ให้การศึกษา

(4) สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมการศึกษาด้านศาสนาเป็นพิเศษ มีการจารึกวิชาความรู้สามัญและวิชาชีพลงในแผ่นศิลาประดับไว้ตามระเบียบวัดพระเชตุพนจนมีผู้กล่าวว่าเป็น “มหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย” มีการใช้หนังสือไทยชื่อ “ประถม ก กา” และ “ประถมมาลา” นับเป็นแบบเรียนเล่มที่ 2 และ 3 ต่อจาก “จินตามณี” ของพระโหราธิบดี ต่อมานายแพทย์ แดเนียล บีช บรัดเลย์ (Daniel Beach Bradley) ได้ตั้งโรงพิมพ์หนังสือไทยเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2379 โดยรับจ้างพิมพ์เอกสารทางราชการต่าง ๆ

(5) สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในสมัยนี้ชาวยุโรปและอเมริกันเริ่มเข้ามาติดต่อค้าขายและสอนศาสนา มีการนำวิทยาการสมัยใหม่ ๆ เข้ามาปรับใช้ในเมืองไทยเพิ่มขึ้น และพระองค์ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาจึงทรงจ้างครูชาวต่างชาติคือ นางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) มาสอนสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เมื่อ พ.ศ. 2405 จนรอบรู้ภาษาอังกฤษเป็นอย่างดี ลักษณะการจัดการศึกษาเป็นแบบดั้งเดิมคือทั้งวัดและบ้าน ในส่วนของวิชาชีพและวิชาสามัญ มีวิชาอักษรศาสตร์ วิชาธรรมชาติวิทยา (นิเวศวิทยา) หรือวิทยาศาสตร์การศึกษาของไทยสมัยโบราณ (พ.ศ. 1780 – พ.ศ. 2411) และยังเน้นการจัดการศึกษาที่วัดและบ้านโดยมีหลักสูตรเกี่ยวกับการอ่านและเขียนภาษาไทยทั้งในด้านกาพย์ กลอน โคลง ฉันท์

โหราศาสตร์ (astrology) และไสยศาสตร์ (superstition) สื่อการสอนเรียนรู้จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ส่วนครูผู้สอน ได้แก่ พระภิกษุ นักปราชญ์ ราชบัณฑิต พ่อแม่ และช่างวิชาชีพระยะต่างๆ สำหรับการวัดผลและประเมินผลทางการศึกษานั้นยังไม่มีแบบแผนที่ตายตัว แต่ก็มักจะเน้นความจำและความสามารถในการประกอบอาชีพจึงจะได้รับการยกย่องและได้รับราชการ

พัฒนาการช่วงที่ 2 การศึกษาของไทยสมัยปฏิรูปการศึกษา (พ.ศ. 2412-2475)

การศึกษาของไทยในช่วงนี้มุ่งเน้นที่ให้คนเข้ารับราชการและมีความรู้ทัดเทียมชาวฝรั่ง แต่ไม่ใช่การเอาอย่างฝรั่งทั้งหมด (ทัดเทียมชาวต่างประเทศ แต่คงความเป็นเอกลักษณ์ของไทย) แบ่งออกเป็น 3 รัชสมัย ดังนี้ (เดโช สวานานนท์, 2552)

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้ทรงปรับปรุงกิจการด้านต่างๆ ของประเทศอย่างเป็นระบบระเบียบ เช่น ระบบการเมืองการปกครอง ระบบตุลาการ การคมนาคม และการสาธารณสุข เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ด้านหนึ่งที่มีความสนใจและเน้นเป็นพิเศษคือ “การศึกษา” พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญของความรู้และทักษะในการพัฒนาประเทศ พระองค์จึงทรงเชื่อว่า “การศึกษาจะเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศในทุกด้าน ทรงเชื่อมั่นในคุณค่าของการรู้หนังสือ การศึกษามีพลังในการไขความสำเร็จในทุกความพยายาม” ด้วยพระดำริและพระประสงค์นี้จึงได้จัดการศึกษาอย่างเป็นระบบโดยดำเนินโครงการการศึกษาระดับชาติ โรงเรียนได้ก่อตั้งขึ้นไม่เพียงแต่ในพระราชวังเท่านั้น แต่ยังจัดขึ้นในวัดวาอารามต่าง ๆ ทั่วประเทศด้วย หลักสูตรได้รับการออกแบบมาอย่างพิถีพิถัน นอกจากนี้ยังมีการสอบปลายภาคเพื่อประเมินความรู้และทักษะของนักเรียนเพื่อส่งเสริมการศึกษาต่อไป พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงริเริ่มพระราชทานทุนการศึกษา (scholarship) โดยเปิดโอกาสให้คนไทยได้ศึกษาต่อต่างประเทศและเปิดโลกทัศน์ (perspective) ให้กว้างไกล ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาที่ดำเนินการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ รวมถึงการทบทวนและปรับปรุงแนวปฏิบัติที่มีอยู่ การปฏิรูปเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้แน่ใจว่าการศึกษาจะเข้าถึงได้มากขึ้น ครอบคลุม และสอดคล้องกับความต้องการของประเทศ (ประไพ เอกอุ้น, 2552) ซึ่งการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากปัจจัยต่าง ๆ รวมทั้งการนำแนวคิดและเทคโนโลยีสมัยใหม่ของตะวันตกมาใช้ ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 มีการรับรู้ถึงภัยคุกคามจากมหาอำนาจและความกังวลใจเกี่ยวกับภัยคุกคามดังกล่าวยังคงมีอยู่ นอกจากนี้ การเผยแพร่ลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperialism) ไปยังประเทศในเอเชียก็มีผลกระทบด้วยเช่นกัน การมีบุคคลที่มีความรู้และความสามารถมีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อให้สามารถรับมือกับความท้าทายของโลกที่เปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงและขยายบริการซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งโรงเรียนที่มุ่งเน้นในการเตรียมบุคคลโดยเฉพาะสำหรับตำแหน่งราชการด้วยโครงสร้างที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทย รวมถึงการเลิกทาส (slave) และการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เพิ่มขึ้น (international relationship) ทำให้มีการตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาประเทศมากขึ้น การเสด็จพระราช

ดำเนินไปยังทั้งเอเชียและยุโรปของฝ่าพระบาทก็มีส่วนสำคัญเช่นกัน มีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวความคิดในการปฏิรูปการศึกษา การได้สัมผัสกับระบบและแนวปฏิบัติการศึกษาที่แตกต่างกันในต่างประเทศได้ให้ข้อมูลเชิงลึกที่มีคุณค่าและเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาการศึกษาในประเทศไทย กล่าวได้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย ได้แก่ แนวคิดและเทคโนโลยีตะวันตกสมัยใหม่ ความกังวลเกี่ยวกับภายนอก ภัยคุกคาม การแผ่ขยายของจักรวรรดินิยม ความต้องการบุคคลที่มีความสามารถ การปรับปรุงบริการจัดการภาครัฐ รัฐวิสาหกิจ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และอิทธิพลของการเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พัฒนาการช่วงที่ 3 การศึกษาสมัยการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ (พ.ศ. 2475 – ปัจจุบัน) กล่าวได้ว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษาของไทย ครอบคลุมประเด็นดังนี้ (ประไพ เอกอุ่น, 2552)

ประเด็นที่ 1. นโยบายการจัดการศึกษาของคณะราษฎรไทยซึ่งเปลี่ยนแปลงการปกครองรัฐบาลจาก “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” มาเป็น “ระบอบประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 โดยมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาแก่ประชาชนอย่างเต็มรูปแบบและทั่วถึง คณะราษฎรเชื่อว่าการที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดให้มีการศึกษาอย่างทั่วถึง พวกเขาเชื่อว่าพลเมืองที่มีการศึกษาดีจะมีส่วนช่วยให้ประเทศเจริญรุ่งเรือง คำแถลงนโยบายของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา (นายกรัฐมนตรีคนแรก) ในปี พ.ศ. 2475 เน้นย้ำถึงความจำเป็นในการขยายการศึกษาให้กว้างขวางซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ มีการเรียกร้องให้มีการขยายหลักสูตรของโรงเรียนและมหาวิทยาลัยให้ทัดเทียมกับประเทศที่เจริญแล้ว ซึ่งรวมถึงการเปรียบเทียบหลักสูตรของประเทศต่าง ๆ และการนำหลักสูตรที่ถือว่ามีความเหมาะสมกว่ามาใช้ พร้อมนี้รัฐบาลชุดต่อ ๆ มายังได้พยายามให้การศึกษากับประชาชนทั่วไปด้วย อย่างไรก็ตามการพัฒนาประเทศก็กำลังเผชิญกับความท้าทายที่เกิดขึ้นในขณะนั้นโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความยุ่งยากในการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และถึงแม้จะมีความท้าทายเหล่านี้ รัฐบาลยังคงมุ่งมั่นที่จะปรับปรุงการศึกษาเพื่อให้บรรลุความเท่าเทียมกับประเทศที่มีอารยธรรมอื่น ๆ

ประเด็นที่ 2. ในช่วงที่เกิดสงครามโลกครั้งที่สองระหว่างปี พ.ศ. 2484 - 2488 ประเทศไทยได้รับผลกระทบโดยตรงจากสงคราม ผลกระทบต่อประเทศไทยมีความรุนแรงส่งผลกระทบในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา ผลพวงของสงครามทำให้ประเทศไทยอยู่ในสภาพเสียหายมากจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือทางการเงินเพื่อช่วยในการพัฒนาประเทศ ประเทศไทยได้ขอการสนับสนุนทางการเงินจากธนาคารโลก (World Bank) และสมัครเป็นสมาชิกในองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประเทศไทยจึงได้รับความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ และได้เปิดรับแนวคิดใหม่ ๆ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประเทศได้ รวมทั้งส่งผลให้แนวคิดเรื่องการศึกษาในประเทศไทยมีการ

พัฒนาการช่วงที่ 4 สภาพการศึกษาไทย

การจัดการศึกษาไทยมีระบบการบริหารเป็นระบบราชการที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบบริหารราชการแผ่นดิน แบ่งออกเป็นการบริหารส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยมีหน่วยงานต่าง ๆ ที่รับผิดชอบในประเด็นของการบริหารการศึกษาดังต่อไปนี้ (เจื้อจันท์ จงสถิตอยู่, 2540)

1. การบริหารการศึกษาและการบริหารของส่วนกลาง หน่วยงานที่รับผิดชอบ ได้แก่ (1) สำนักงานนายกรัฐมนตรี (สนร.) มีสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบ (2) กระทรวงการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (อว.) กับดูแลการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยทั้งของรัฐและของเอกชน (3) กระทรวงศึกษาธิการ (ศธ.) รับผิดชอบการจัดการศึกษาระดับก่อนวัยเรียน ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา การศึกษานอกโรงเรียน นอกจากนั้นยังรับผิดชอบงานด้านพลศึกษา ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ซึ่งมีหน่วยงานระดับกรม 14 หน่วยงาน และมีเขตการศึกษา 12 เขต (4) กระทรวงมหาดไทย (มท.) มีองค์กรท้องถิ่นรับผิดชอบในการจัดการศึกษา ได้แก่ เทศบาลเมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร และ (5) กระทรวงอื่น ๆ จัดการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ เช่น กระทรวงกลาโหม มีโรงเรียนนายทหารทุกเหล่าทัพ วิทยาลัยพยาบาล วิทยาลัยแพทยศาสตร์ โรงเรียนดุริยางค์ โรงเรียนช่างฝีมือ โรงเรียนนายสิบ เป็นต้น กระทรวงสาธารณสุข มีวิทยาลัยพยาบาล โรงเรียนอนามัย กระทรวงคมนาคม มีโรงเรียนวิศวกรรมรถไฟ เป็นต้น กระทรวงการคลัง มีโรงเรียนศุลกากร และกระทรวงเกษตร มีโรงเรียนชลประทาน โรงเรียนป่าไม้ เป็นต้น

2. การบริหารการศึกษาและการบริหารส่วนภูมิภาค มีเขตจังหวัดเป็นเขตจัดการศึกษา หน่วยงานการศึกษาในเขตจังหวัด แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) หน่วยงานส่วนจังหวัด ได้แก่ สำนักงานศึกษาธิการจังหวัด สำนักงานศึกษาธิการอำเภอ และหน่วยงานที่เจ้าสังกัดในส่วนกลางมอบอำนาจให้ผู้ว่าราชการจังหวัดดูแลรับผิดชอบ และ (2) หน่วยงานส่วนกลาง เป็นหน่วยงานส่วนงานที่ตั้งอยู่ในเขตจังหวัดแต่ขึ้นตรงกับส่วนกลาง เช่น สำนักงานศึกษาธิการเขต มหาวิทยาลัย วิทยาลัยนาฏศิลป์ วิทยาลัยพลศึกษา วิทยาเขตต่าง ๆ ของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล อาชีวศึกษา และวิทยาลัยชุมชน เป็นต้น

3. การบริหารการศึกษาและการบริหารส่วนท้องถิ่น มีหน่วยงานและรูปแบบที่รับผิดชอบ ได้แก่ (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2549) (1) สำนักงานการศึกษาท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบการศึกษา 2 หน่วย คือ (1) เทศบาล จัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในเขตเทศบาล (2) เมืองพัทยา จัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาในเขตเมืองพัทยา (2) สำนักงานการศึกษากรุงเทพมหานคร (ครูและบุคลากรทางการศึกษาที่สังกัดในพื้นที่ กทม.) รับผิดชอบในการจัดการศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร

สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของไทย (higher education institution) เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้นำโมเดล (model) ของทางตะวันตกมาประยุกต์ใช้โดยมหาวิทยาลัยเหล่านี้เปิดสอนการศึกษาในวิชาชีพชั้นสูงต่าง ๆ ผู้สำเร็จการศึกษาจากสถาบันเหล่านี้มักถูกชักชวนให้เข้าร่วมรับราชการ ทั้งในช่วงความจำเป็นทางการเมืองใน

อดีตและในสมัยล่าสุดที่ประเทศไทยได้ดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในขณะที่ประเทศเริ่มดำเนินการตามเส้นทางการพัฒนามีความต้องการผู้เชี่ยวชาญที่มีทักษะเพิ่มมากขึ้นเพื่อสนับสนุนความก้าวหน้าของประเทศ ส่งผลให้มีการจัดตั้งสถาบันอุดมศึกษาขึ้นหลายแห่งไม่เพียงแต่ในพื้นที่ภาคกลางเท่านั้นแต่ยังตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนภูมิภาคด้วย (วิจิตร ศรีสะอ้าน, 2548) สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ทางวิชาการจากประเทศที่พัฒนาแล้วและนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับความต้องการและบริบทของประเทศไทย ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการนำการค้นพบและความก้าวหน้าจากโลกตะวันตกมาสู่นักเรียนช่วยให้พวกเขาใช้ความรู้ทางวิชาการและเทคโนโลยีนี้เพื่อสนับสนุนการพัฒนาประเทศทำให้สามารถเทียบได้กับประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้ว (วิทย์ วิศทเวทย์, 2550)

วิกฤตการศึกษาไทยในยุค 4.0

ในปัจจุบันสถานการณ์โลกได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการแข่งขันในด้านต่าง ๆ ที่สูงมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการค้าและเทคโนโลยี ประเทศไทยได้นำนโยบาย “Thailand 4.0” มาขับเคลื่อนประเทศโดยเฉพาะด้านการศึกษาและการพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถซึ่งต้องเน้นด้านคุณธรรม จริยธรรม และความซื่อสัตย์เพื่อเป็นการสร้างคนดีไปสู่สังคม ที่ผ่านมาสำนักรงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ได้พยายามที่จะพัฒนาโรงเรียนต่าง ๆ ให้เป็นโรงเรียนตามแนววิฤตและโรงเรียนคริสต์เพื่อเป็นการปลูกฝังคุณธรรมในเด็กไทยตั้งแต่วัยเด็กให้มีคุณลักษณะที่ประเทศต้องการ เช่น ระบบการศึกษาของฟินแลนด์และจีนที่ได้นำระบบการวัดผลแบบ PISA (Program for International Student Assessment) มาประยุกต์ใช้ในระบบการศึกษาและพัฒนาเด็กจนประสบความสำเร็จเชิงประจักษ์โดยเฉพาะในประเทศจีนที่มณฑลเซี่ยงไฮ้ (Shanghai) พบว่า เด็กนักเรียนมีผลคะแนน PISA ในการสอบวัดผลทางด้านคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์อยู่ในระดับดีมาก และ วิลาสินี วัฒนมงคล (2561) ได้สะท้อนวิกฤตการศึกษาไทยในยุค 4.0 โดยผู้เขียนได้สรุปในประเด็นดังนี้ คือ

ประเด็นที่หนึ่ง ประเทศไทยกำลังเผชิญกับความท้าทาย (Challenge) ของสังคมสูงวัยซึ่งส่งผลให้จำนวนการเกิดใหม่ของเด็กลดลงในแต่ละปี ส่งผลให้เกิดความไม่สมดุล (Imbalance) ระหว่างจำนวนโรงเรียนและมหาวิทยาลัยที่มีอยู่กับการจำนวนนักศึกษาที่ลดลง สถานการณ์นี้ส่งผลให้จำนวนนักเรียนในโรงเรียนรัฐบาลและเอกชนลดลง ส่งผลให้กระทรวงศึกษาธิการต้องพิจารณาลดขนาดและปิดโรงเรียนจำนวนมาก ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหากระทรวงศึกษาธิการควรใช้ข้อมูลประชากรของประเทศไทย ข้อมูลงบประมาณการเพื่อวางแผนการปิดโรงเรียนอย่างรอบคอบเพื่อลดผลกระทบต่อประชากร การพิจารณาความต้องการด้านการศึกษาในอนาคตของเด็กที่เหลืออยู่เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งการจัดสรรจำนวนครูที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ที่เหมาะสม การทำเช่นนี้ช่วยให้กระทรวงศึกษาธิการมั่นใจได้ว่าทรัพยากรและกำลังคนจะถูกใช้อย่างมีประสิทธิภาพเพื่อรับมือกับความท้าทายของสังคมสูงวัยและอัตราการเกิดของเด็กที่ลดลง กระทรวงศึกษาธิการควรวางแผนการปิด

โรงเรียนอย่างมีกลยุทธ์ โดยคำนึงถึงบัญชีประมาณการประชากรไทยซึ่งจะช่วยลดผลกระทบต่อประชากรให้เหลือน้อยที่สุดและรับประกันว่าทรัพยากรได้รับการจัดสรรอย่างมีประสิทธิภาพ

ประเด็นที่สอง ปัญหาความไม่เท่าเทียมกัน (Inequality) ในคุณภาพการศึกษาในประเทศไทยถือเป็นข้อกังวลที่สำคัญ แม้ว่ารัฐบาลได้พยายามรับประกันการเข้าถึงการศึกษาสำหรับทุกคน แต่การมุ่งเน้นที่การเข้าถึงเพียงอย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอ เป็นเรื่องจริงที่มีความคิดริเริ่มเพื่อให้การศึกษาฟรีจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาในระดับอุดมศึกษา (กยศ.) นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ของมหาวิทยาลัยที่มีการแข่งขันน้อยเมื่อเทียบกับในอดีต อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่น่าตกใจอยู่ที่คุณภาพการศึกษาของไทยที่ไม่เท่าเทียมกัน ผลการทดสอบ PISA ของไทยในด้านการอ่าน คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ระบุว่านักเรียนไทยเกือบ 80 เปอร์เซ็นต์มีคะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลก เมื่อเปรียบเทียบกับแล้ว ในสิงคโปร์มีนักเรียนเพียง 20-30 เปอร์เซ็นต์เท่านั้นที่ต่ำกว่าค่าเฉลี่ยทั่วโลก ความแตกต่างที่ชัดเจนประเด็นนี้ได้สะท้อนถึงคุณภาพการศึกษาของไทยที่ตกต่ำลงไปเมื่อทำการวัดผลหรือเปรียบเทียบกับมาตรฐานสากล ดังนั้น ควรมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาและมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงคุณภาพการศึกษาโดยรวมในประเทศไทย จำเป็นต้องมีแนวทางที่ครอบคลุมซึ่งนอกเหนือไปจากการเข้าถึงเพื่อให้แน่ใจว่านักเรียนจะได้รับการศึกษาคุณภาพสูงที่เตรียมพวกเขาให้พร้อมสำหรับความท้าทายในอนาคต

ประเด็นที่สาม มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนการศึกษาและการเงินของชาติในหลายประการ เช่น ปัญหาหนึ่งคือความไม่เชื่อมโยงระหว่างการวางแผนการศึกษาระดับชาติกับยุทธศาสตร์ชาติ ปัญหาสามารถนำไปสู่ความไม่ตรงกันระหว่างทักษะและความรู้ที่เกิดจากระบบการศึกษากับความต้องการของประเทศ อีกประเด็นหนึ่งคือการให้ความสำคัญกับการได้รับใบรับรองกระดาษและปริญญามากเกินไป โดยที่นักเรียนเมืองมักเรียนปริญญาเอก และผลผลิตทางการศึกษา (degree) ที่อาจไม่ตรงกับความต้องการของประเทศ สิ่งนี้ส่งผลให้นักศึกษาระดับปริญญาเอกที่มีคุณภาพต่ำจำนวนมากโดยเฉพาะในสาขาสังคมศาสตร์ เช่น การบริหารการศึกษาและการบริหารธุรกิจ สาขาเหล่านี้ได้รับความนิยมในหมู่ผู้เรียนเนื่องจากมองว่าเรียนจบได้ง่ายกว่าและไม่ต้องใช้ทรัพยากรห้องปฏิบัติการราคาแพง สาเหตุเบื้องหลังประการหนึ่งของปัญหาเหล่านี้คือการจัดหาเงินทุนเพื่อการศึกษา รวมถึงกองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) สิ่งสำคัญคือต้องจัดสรรเงินทุนตามความต้องการของประเทศโดยให้กู้ยืมเฉพาะในพื้นที่ที่ขาดแคลนผู้เชี่ยวชาญที่มีทักษะเท่านั้น ซึ่งจะทำให้ผู้สำเร็จการศึกษามีโอกาสมีงานทำและมีรายได้ที่ดีหลังจากสำเร็จการศึกษา เพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้ จำเป็นต้องมีแผนยุทธศาสตร์ระดับชาติที่คำนึงถึงความต้องการของประเทศในสาขาวิชาต่าง ๆ ในการศึกษาต่อไป 10-20 ปี โดยการวิเคราะห์ช่องว่าง (gap) ในด้านต่าง ๆ ก็สามารถปรับเปลี่ยนการวางแผนการศึกษาได้อย่างเหมาะสม หากพบว่าสาขาการศึกษาบางสาขามีอุปทาน (supply) มากเกินไป ควรมีมาตรการเพื่อชะลอการผลิตในพื้นที่เหล่านั้น ในทางกลับกันหากคาดการณ์ว่าสาขาบางสาขาจะเป็นที่ต้องการสูง การวางแผนการศึกษาควรมุ่งเน้นไปที่การตอบสนองความต้องการเหล่านั้น กล่าวคือการทบทวนและแก้ไขแผนการศึกษาระดับชาติเป็นสิ่งสำคัญ

อย่างยิ่งเพื่อให้แน่ใจว่าแผนดังกล่าวสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติระยะยาว และเพื่อแก้ไขปัญหปัจจุบันของอุปทานส่วนเกินและไม่ตรงกันระหว่างการศึกษและความต้องการของชาติ

ประเด็นที่สี่ การศึกษาของครูไทยขาดคุณภาพและขาด accountability ที่จะรับผิดชอบการพัฒนานักเรียน ในยุคสมัยหนึ่งมีความจริงที่แสนระคายเคืองของครูไทยก็คือ “ใครที่เรียนอะไรไม่ได้แล้วให้ไปเรียนครู” การได้วัดจุดจบในการผลิตครูคุณภาพแบบนี้ก็นับว่าแย่แล้ว แต่ที่แย่กว่าคือหลักสูตรผลิตครูระดับปริญญาตรี ไปเน้นสอนวิชาครูมากกว่าวิชาเนื้อหา ถ้าเนื้อหาวิชาไม่แม่นยำ เรียนวิชาครูมาก และสอนได้ไม่ดี ก็น่าจะสอนในสิ่งความรู้ผิด ๆ จนนักเรียนจำฝังใจในความรู้ที่ผิดหรือไม่แม่นยำ

ประเด็นที่ห้า เป็นเรื่องน่ากังวลที่ได้ยินว่าการศึกษาของครูไทยขาดคุณภาพและความรับผิดชอบต่อปัญหาของการที่ใครก็ตามที่สามารถเป็นครูได้โดยไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมนั้นเป็นปัญหาอย่างแน่นอน นอกจากนี้ หากการศึกษาของครูมุ่งเน้นไปที่วิธีการสอนเป็นหลักมากกว่าความรู้ด้านเนื้อหา อาจส่งผลให้ครูให้ข้อมูลที่ผิดหรือไม่ถูกต้องหรือไม่ถูกต้องแก่นักเรียนโดยไม่รู้ตัว สิ่งนี้อาจส่งผลเสียต่อการเรียนรู้และการพัฒนาของนักเรียน เป็นสิ่งสำคัญสำหรับโปรแกรมการศึกษาของครูในการจัดลำดับความสำคัญทั้งทักษะการสอนและความรู้ในวิชาที่แข็งแกร่ง

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าในยุคไทยแลนด์ 4.0 ระบบการศึกษาของไทยประสบปัญหาวิกฤติหลายประการคือ ประเทศกำลังต่อสู้กับความท้าทายของสังคมสูงวัย ส่งผลให้อัตราการเกิดใหม่ลดลง และความไม่สมดุลระหว่างจำนวนสถาบันการศึกษากับจำนวนนักศึกษาที่ลดน้อยลง มีประเด็นสำคัญเกี่ยวกับความไม่เท่าเทียมกันในคุณภาพการศึกษาทั่วประเทศไทย โดยมีความแตกต่างระหว่างพื้นที่ชนบทและในเมือง นอกจากนี้ยังมีการขาดการเชื่อมต่อระหว่างการวางแผนการศึกษาระดับชาติกับยุทธศาสตร์ชาติโดยรวม ซึ่งขัดขวางการดำเนินการตามนโยบายการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งการขาดคุณภาพและความรับผิดชอบต่อการศึกษาของครูไทยเป็นปัญหาเร่งด่วน เนื่องจากส่งผลต่อการพัฒนานักเรียน การที่ใครก็ตามสามารถเป็นครูได้โดยไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมยิ่งทำให้ปัญหารุนแรงขึ้น ประเด็นเหล่านี้เน้นย้ำถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการปฏิรูประบบการศึกษาของไทยอย่างครอบคลุมเพื่อจัดการกับความท้าทายเหล่านี้และจัดให้มีการศึกษาที่มีคุณภาพสำหรับทุกคน

ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21

ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นบุคคลที่สำคัญอย่างยิ่งในการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพื่อให้ระบบการศึกษาเป็นกลไกหลักที่สามารถส่งเสริมให้ประเทศเจริญก้าวหน้าและส่งเสริมให้เยาวชนพัฒนาตนเองได้อย่างครบถ้วน ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่เน้นจริยธรรมและเหมาะสมและมีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพในการดำเนินงาน โดยใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงแบบพลิกผัน (disruptive) ที่เกิดขึ้นในยุคสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ

และสังคมในยุคดิจิทัล (digital revolution) และการเปลี่ยนแปลงสู่อุตสาหกรรม 4.0 ผู้บริหารสถานศึกษาจึงเป็นตัวแทนที่สำคัญในการจัดการศึกษา เนื่องจากมีอำนาจในการตัดสินใจและกำหนดนโยบายต่าง ๆ ของสถานศึกษา ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาควรเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะที่ดีทั้งทางด้านคุณวุฒิและคุณธรรมจริยธรรม เพื่อให้สามารถประสบความสำเร็จในการบริหารสถานศึกษาได้ นอกจากนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นตัวแทนที่สำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ในสถานศึกษา เนื่องจากเป็นตัวอย่างในการปฏิรูปและปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้และการบริหารให้กับครู นักเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองและชุมชน นอกจากนี้ ผู้บริหารยังควรใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในการบริหารการศึกษา (กัญญาภักดิ์ ไข่มเพชร และจุฬาพรณภรณ์ ธนะแพทย์, 2565) และจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า มีนักวิชาการที่ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหาร (ethical leadership of executives) ดังนี้

Burns, J.M. (1978) ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยเน้นที่ผู้บริหารควรมีภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นวิธีการที่ผู้บริหารจะจูงใจผู้ตามให้ปฏิบัติตามคาดหวัง ผ่านการกำหนดข้อกำหนดงานชัดเจนและให้รางวัลเพื่อแลกเปลี่ยนกับความพยายามในการบรรลุเป้าหมายของผู้ตาม การแลกเปลี่ยนนี้จะส่งผลให้สมาชิกพึงพอใจในการทำงานร่วมกันเพื่อความสำเร็จของงานซึ่ง Burns แบ่งประเภทของผู้นำออกเป็น 3 ลักษณะหลัก ได้แก่ (1) ภาวะผู้นำแบบแลกเปลี่ยน (transactional leadership) ผู้นำที่เชื่อในการติดต่อและแลกเปลี่ยนกับผู้ตาม โดยการกำหนดข้อกำหนดงานและให้รางวัลในการบรรลุเป้าหมาย การแลกเปลี่ยนนี้เน้นที่ผลประโยชน์ร่วมกัน (2) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (transformational leadership) ผู้นำที่มีความตระหนักรู้ถึงความต้องการของผู้ตาม พยายามสร้างการตอบสนองสูงและพัฒนาผู้ตาม โดยกระตุ้นและยกย่องในกระบวนการที่ทำให้ผู้ตามเปลี่ยนแปลงและเติบโต มี “Domino Effect” ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อไป (3) ผู้นำจริยธรรม (ethical leadership) ผู้นำที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เน้นความต้องการของผู้ตาม โดยควรมีความสัมพันธ์กับผู้ตามในด้านความต้องการ ความปรารถนา ค่านิยม และยึดจริยธรรมสูงสุดคือความเป็นธรรมและความยุติธรรมในสังคม ดังนั้น ผู้นำลักษณะนี้มุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงที่ตอบสนองความต้องการและความจริงใจของผู้ตาม

จากข้อมูลของ Hicks (2010) พบว่าปัญหาในปัจจุบันที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นผู้นำอย่างมีจริยธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 6 ปัจจัย ได้แก่ (1) ลักษณะส่วนบุคคล (2) ลักษณะนิสัยที่ยอมรับกันโดยทั่วไป (3) ความสามารถในการต่อต้าน (4) ปัจจัยตามสถานการณ์ (5) การยึดมั่นในมาตรฐานทางกฎหมาย และ (6) อิทธิพลทางวัฒนธรรม

ไพฑูรย์ สีนารัตน์ (2557) ได้กล่าวถึงทักษะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21 ประกอบด้วย 7 ทักษะ ดังนี้ (1) ทักษะทางด้านเทคโนโลยี (computing and ICT literacy) (2) ความสนใจใคร่รู้และจินตนาการ (curiosity and imagination) (3) การคิดวิจารณ์ญาณและการแก้ปัญหา (critical thinking and problem solving) (4) ความคิดสร้างสรรค์และพัฒนานวัตกรรม (production and innovation) (5)

ทักษะในการสื่อสารและร่วมมือ (communicational collaboration) (6) การคิดในเชิงธุรกิจและทักษะประกอบการ (corporate and entrepreneurial spirit) (7) ทักษะการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมและการสนใจต่อโลก (cross cultural & global awareness)

เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2559) ผู้บริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ (ICT) และผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อการบริหารจัดการสถานศึกษาเพื่อการใช้ ICT ให้เหมาะสม เกิดประโยชน์สูงสุด อย่างคุ้มค่าแท้จริง ดังนั้น คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัลจึงควรเป็นดังต่อไปนี้ (1) กำหนดวิสัยทัศน์ด้าน ICT ของสถานศึกษาให้ชัดเจน (2) การบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ Hardware, Software, Network สะดวกต่อการใช้งาน (3) การสร้างวัฒนธรรมการทำงานและบรรยากาศสถานศึกษาให้มีการใช้ ICT อย่างแพร่หลาย (4) การฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรทุกคนของสถานศึกษาให้มีความรู้ความสามารถด้าน ICT อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ (5) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องหาต้นให้เป็นตัวอย่างที่ดีสามารถใช้ ICT ในการปฏิบัติงานอย่างได้เหมาะสม (6) ส่งเสริมสนับสนุนสร้างแรงจูงใจครูอาจารย์บุคลากรทุกคนของสถานศึกษาให้หาความรู้ความสามารถด้าน ICT และเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่สถานศึกษาจัดให้มาสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ (7) จัดให้มีระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้ ICT

เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2559) ได้เน้นถึงความสำคัญของการบริหารสถานศึกษาในยุคดิจิทัล ซึ่งต้องการการเรียนรู้เกี่ยวกับเทคโนโลยีการสื่อสารและเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์เพื่อให้การนำ ICT มีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์สูงสุด ดังนั้น คุณลักษณะของผู้บริหารสถานศึกษายุคดิจิทัลควรมีดังนี้ (1) กำหนดวิสัยทัศน์ด้าน ICT ของสถานศึกษาให้ชัดเจน การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนจะช่วยให้ทุกระดับขององค์กรเข้าใจและร่วมมือในการนำระบบมาใช้ในทุกๆ ด้านของการบริหาร (2) การบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐานต้องมีการบริหารจัดการโครงสร้างพื้นฐาน เช่น Hardware, Software, Network ให้สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้การนำเทคโนโลยีเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ (3) การสร้างวัฒนธรรมการทำงานและบรรยากาศ สถานศึกษาควรสร้างบรรยากาศที่สนับสนุนการใช้ ICT และสร้างวัฒนธรรมการทำงานที่เน้นการนำเทคโนโลยีมาเป็นส่วนหนึ่งของทุกกิจกรรม (4) การฝึกอบรมพัฒนาบุคลากร การทำให้บุคลากรทุกระดับมีความรู้และความสามารถในการใช้ ICT เป็นส่วนสำคัญเพื่อให้สามารถนำเทคโนโลยีมาใช้ในการปฏิบัติงาน (5) ผู้บริหารเป็นตัวอย่างที่ดี ผู้บริหารควรเป็นตัวอย่างที่ดีในการใช้งาน ในการปฏิบัติงานอย่างเหมาะสมเพื่อสร้างแรงจูงใจและการนำทางสู่การใช้ 'ko' ในทางที่ถูกต้อง (6) ส่งเสริมสนับสนุนการสร้างนวัตกรรม สถานศึกษาควรสนับสนุนและส่งเสริมให้ครู อาจารย์ และบุคลากรทุกคนมีความรู้ความสามารถเพื่อสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ (7) ระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษา: การมีระบบการกำกับติดตามและการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการใช้ ICT จะช่วยให้ทุกคนมีการนำ ICT เข้าสู่กิจกรรมของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการสถานศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารจัดการองค์กรให้บรรลุผลอันพึงประสงค์ ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาคือตัวแปรสำคัญ (important variable) ที่จะทำให้สถานศึกษา โรงเรียน จัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเจตนารมณ์ (intention) ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติและสิ่งสำคัญคือให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ด้วยแล้วนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย แต่นั่นเป็นการแสดงถึงศักยภาพอันสูงส่ง (divine potential) ของผู้บริหารสถานศึกษาที่จะสามารถฟันฝ่าอุปสรรคเหล่านี้ไปได้

สรุป

ในศตวรรษที่ 21 สังคมโลกเดิม ๆ มีการเปลี่ยนแปลงมากมายทั้งการเคลื่อนย้ายผู้คน สื่อ เทคโนโลยี และทรัพยากรจากทุกมุมโลกอย่างรวดเร็วและสะดวก มีความเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองระหว่างภูมิภาค ประเทศและชุมชนทำให้มีความซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงของความรู้และข้อมูลตลอดเวลาด้วยการเคลื่อนไหวของสังคมที่รวดเร็วและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ การจัดการศึกษาและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ไม่ใช่การถ่ายทอดความรู้เท่านั้น แต่เป็นการส่งเสริมทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างเสริมแรงบันดาลใจให้มีชีวิตอย่างมีความหมาย การจัดศึกษาและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องมีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาบุคลากรให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยมุ่งสู่การสร้างบุคลากรที่มีสติปัญญา ความรู้ คุณธรรม และวิถีชีวิตที่มีความสุข ซึ่งต้องการการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเชื่อมโยงกับชุมชนและสังคม, และสามารถนำความรู้และทักษะไปใช้ในการปฏิบัติจริงได้ นอกจากนี้ การศึกษาในปัจจุบันยังเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่ทำให้การเรียนรู้ไม่จำกัดเพียงในห้องเรียนเท่านั้น ผู้คนสามารถเรียนรู้ออนไลน์ได้ทุกที่ทุกเวลาและมีการเข้าถึงข้อมูลจากทั่วโลก. การเรียนรู้เพื่อรู้ เพื่อปฏิบัติจริงและเพื่อการเปลี่ยนแปลงมีความสำคัญ และการสร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เข้าถึงแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณภาพเป็นส่วนสำคัญ และการปรับหลักคิดและหลักปฏิบัติในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคลากรและประชาชนในสังคม ดังนั้น การศึกษาและการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ต้องการการปรับตัวและนโยบายการศึกษาที่เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ชุมชนและสังคมโลก

ข้อค้นพบใหม่

ในยุคไทยแลนด์ 4.0 มหาวิทยาลัยมีความสำคัญในการพัฒนาแนวทางการเรียนการสอนเพื่อให้นักศึกษามีความพร้อมทั้งในด้านทฤษฎีและทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานในสังคมที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้เขียนค้นพบแนวทางการพัฒนาการเรียนการสอนบนพันธกิจของมหาวิทยาลัยในไทย 4.0 ควรประกอบด้วยบริบทต่อไปนี้ คือ ประเด็นที่หนึ่ง คือ เทคโนโลยีในการเรียนรู้ (EdTech) การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการสอนและเรียนรู้ เช่น การใช้แพลตฟอร์มการเรียนรู้ออนไลน์ การสร้างคอร์สเรียน

ออนไลน์ (online) และการใช้แอปพลิเคชัน (application) การเรียนรู้เพื่อเสริมทักษะต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาหรืออุตสาหกรรมที่นักศึกษา กำลังศึกษา ประเด็นที่สอง คือ การเรียนรู้แบบประสบการณ์ (experiential learning) การให้นักศึกษาได้มีประสบการณ์ในการทำงานจริง ผ่านการฝึกงาน โครงการวิจัย หรือกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสตร์ที่นักศึกษา กำลังศึกษา ประเด็นที่สาม คือ การพัฒนาทักษะและความรู้ที่หลากหลาย การสนับสนุนนักศึกษาในการพัฒนาทักษะที่ต้องการในสาขาวิชาของพวกเขาและการเปิดโอกาสให้พวกเขาได้รับความรู้ที่หลากหลายจากแหล่งที่มีคุณภาพ ประเด็นที่สี่ คือ การสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (lifelong learning) การสร้างแนวทางในการสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่เพียงแต่ในระหว่างระยะเวลาการศึกษาที่มหาวิทยาลัย แต่ยังในชีวิตประจำวันของบุคคล ประเด็นที่ห้า คือ การเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรม การสร้างความเข้าใจและความร่วมมือกับอุตสาหกรรม โดยการจัดทำหลักสูตรที่เป็นไปตามความต้องการของตลาดและธุรกิจ ประเด็นที่หก คือ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ การใช้เทคโนโลยีในการวัดและประเมินความรู้และทักษะของนักศึกษา ทั้งในรูปแบบการทดสอบทางออนไลน์และการประเมินผลผ่านการทำโปรเจกต์ (project) หรืองานที่แสดงผลงาน และประเด็นที่เจ็ด คือ การสร้างชุมชนแห่งสังคมการเรียนรู้ (learning communities) การสนับสนุนและสร้างพื้นที่ให้นักศึกษา ครู บุคลากรทางการศึกษาและผู้สนับสนุนการเรียนรู้อื่น ๆ สามารถแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์กันได้

เอกสารอ้างอิง

- กัญญาภัค ไช้เพชร และจุฬารัตนภรณ์ ธนะแพทย์. (2565). ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา ในยุคศตวรรษที่ 21. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 7(12), 52-64.
- เจือจันทร์ จงสถิตอยู่. (2540). การสัมมนาทางวิชาการ: การศึกษาเพื่อพัฒนาคนสำคัญสำหรับสังคมไทยในสองทศวรรษหน้า. ณ ห้องกมลทิพย์ โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพมหานคร 13 กุมภาพันธ์ 2540
- เดโช สนวนานนท์. (2552). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ประไพ เอกอุ้น. (2542). การศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- ไพฑูรย์ สีนลรัตน์. (2557). ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 ต้องก้าวให้พ้นกับดักของตะวันตก. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธุรกิจวิทยา.
- วิทย์ วิศเวทย์. (2550). มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- วิจิตร ศรีสะอ้าน. (2548). หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหาร. เอกสารประกอบการสอนรายวิชาการวัดและประเมินผลการศึกษา วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร. (เอกสารอัดสำเนา).
- วิลาลินี วัฒนมงคล. (2562). วิฤติการศึกษาไทยยุค 4.0. MBU education Journal: faculty of education Mahamakut Buddhist University, 6(1), 427-444.

- วิโรจน์ สารัตนะ. (2549) **การบริหาร : หลักการ ทฤษฎีและประเด็น ทางการศึกษา**. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.
- เอกชัย กี่สุขพันธ์. (2559). **การบริหารสถานศึกษายุคดิจิทัล (School Management in Digital Era)**.อ้างถึงใน กัญญาภัค ไช้เพชร และจุฬาพรรณภรณ์ ธนะแพทย์. (2565). **ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาในยุคศตวรรษที่ 21. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์**, 7(12), 52-64.
- Burns, J.M. (1978). **Leadership**. New York: Harper & Row.
- Hicks, Terry Allan. (2010). **Saturn Space**. New York: Marshall Cavendish Benchmark.